

KÖZÖSSÉG, RÉGÉSZET, ÖRÖKSÉG – A KÖZÖSSÉGI RÉGÉSZET EREDMÉNYEI TOLNA MEGYÉBEN Kiállításismertető

K. NÉMETH ANDRÁS¹

Magyar Régészet 11. évf. (2022), 1. szám, pp. 90–93.

Január 27-én nyílt meg a Wosinsky Mór Megyei Múzeum új, közösségi régészeti témájú időszaki kiállítása,² mely június 12-ig lesz látható. A tárlat 17 vitrinben 850 tárgyat vagy tárgycsoportot mutat be, jórészt a múzeumbarát fémkeresősök által talált leleteket, de projektek keretében feltártakat is. Jelzésértékű, hogy a tárlatot Rácz Tibor Ákos, a Községi Régészeti Egyesület elnöke nyitotta meg, aki az első Magyarországon megrendezett nagyszabású közösségi régészeti témájú kiállítást is koordinálta (Rácz 2021). Mivel a Tolna megyei közösségi régészet eredményeiről még nem jelent meg összefoglalás, a kiállítás jó alkalmat nyújt arra, hogy az itt elért eredményekről, a speciális vonásokról is beszámoljunk.

1. kép. A kiállítótér az ajtó felől nézve, balra a nyitó fal, középen a modern tárgyakat bemutató vitrin, mögötte a fémhulladékokat szemléltető egység

Tolna megyében szórványos előzmények után a 2010-es évek közepétől működik folyamatosan az országos trendekhez sok tekintetben hasonló közösségi régészeti tevékenység. Már itt meg kell jegyezni, hogy – bizonyára nem függetlenül a régió gazdasági-társadalmi adottságaitól – ezen belül a múzeumbarát fémkeresőzés számít húzóágazatnak, és kevesebb a civil kezdeményezésre vagy ilyen segítséggel végzett, projekt-szemléletű tevékenység. Ennek ellenére, hangsúlyozva a sokszor ismételt alaptételt, miszerint a közösségi régészet nem egyenlő a múzeumbarát fémkeresőzéssel, tárlatunk természetesen mindkét tevékenységtípus eredményeit bemutatja. A kiállítás megvalósításában a fentiek miatt intézményünk mind a hat régésze részt vett, de a kiállítás mintegy háromnegyed részét kitevő, a múzeumbarát fémkeresőzés során talált tárgyakat bemutató tárlókat az ezzel a tevékenységgel foglalkozó három régész válogatta (Czövek Attila, K. Tóth Gábor és e sorok írója). A tárlatot eredetileg 2020 őszén, majd 2021 végén terveztük megnyitni, ez azonban a pandémia következtében többször is meghiúsult.

A Tolna megyei közösségi régészet eredményeiről még nem született beszámoló a témában az utóbbi években tartott szakmai rendezvényeken. Kivételként csak Czövek Attila „A közösségi régészet helyzete Tolna megyében” című előadását említhetjük meg, amely a tavalyi szentendrei konferencián hangzott el. A mostani tárlat az első alkalom, hogy a múzeumunkba került nagyszámú lelet közül válogatást mutatunk be. Szándékunk, hogy a kiállítás zárása után annak anyagát – részletes katalógussal ellátva – közzétesszük, elősegítve szakmai hasznosulását.

A leletanyag mennyiségét, valamint az időszaki kiállítás rendezésére rendelkezésre álló terem adottságait figyelembe véve úgy döntöttünk, hogy a lehető legtöbb vitrint használjuk fel. A 17 tárlóból minden közösségi régészeti feltárásnak, illetve illetet végző munkatársnak egyet biztosítottunk. A maradék 13 vit-

¹ Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, e-mail: knemetha@wmmm.hu

² A kiállítás forgatókönyvét Czövek Attila, K. Németh András, Tóth Gábor és Vicze László írta, a rendezésben részt vett Vindus Melinda, Vizi Márta és Szabó Géza. A fotókat Retkes Tamás, a grafikai munkákat Vicze László készítette, a megvalósítást Ács Vince, Künsztler Tamás Gábor és Szabó Tamás, a múzeum munkatársai végezték.

2. kép. A kiállítás nyitó fala a bevezető szöveggel, a sarokban múzeumbarát önkéntes által készített ásatási drónfotó, jobb szélén az első vitrin (Érmék)

évtizedekben – máig tartóan – kiemelkedően sújtja a gyakran távolabbról is érkező illegális kincskeresők tevékenysége. Ez a jelenség nem is hagy számunkra mérlegelési lehetőséget, hogy a jövő régésznemzedékei számára a felső, szántott rétegben hagyjuk-e a szétszórt leleteket – hiszen többségét kétségtelenül nem ők gyűjtenék majd be. Ezért is jelentős, hogy az elmúlt években kb. húsz önkéntes segített menteni a menthetőt. A tevékenység területi lefedettsége aránytalan, a megye keleti és középső része mellett a gazdaságilag elmaradottabb nyugati részen alig vannak múzeumbarátaink. Az elmúlt évtizedben közel 30.000 új fémlelet jutott gyűjteményünkbe, amelyek közül néhányat a Hónap Műtárgya című kiállítás-sorozatunk keretében vagy publikációkban már ismertettünk. Fontos kiemelni, hogy csak olyan civilektől állítottunk ki tárgyakat, akik legalább múzeumi együttműködési engedéllyel rendelkeznek. A tárgyak többsége középkori és római kori, az őskort csak néhány jelentősebb tárgy képviseli, a népvándorláskort pedig főleg megbolygatott temetők sírleletei.

Tekintsük át a kiállítás részleteit (zárójelben a vitrinek sorszáma). Az *érmék* (1.) közül időrendi sorrendben, a keltáktól a kuruc korig mutatunk be válogatást, az ismertek mellett néhány ritkább típus (pl. prágai garas, török mangirok), illetve az összes előkerült aranypénz (pl. kelta sztatér, I. Szulejmán-altin) szerepel. Kuriózum egy gyűszűbe ragadt 1522-es *nova moneta* denár. Az érem- és kincsleleteket (depokat) bemutató vitrin (2.) háromféle éremlelettípust tartalmaz. Legtöbb, szám szerint kilenc az úgynevezett erszénylelet (esetleg „zseblelet”), amikor viszonylag kis területen nagyobb mennyiségű, azonos időszakra keltezhető, hasonló típusú érme kerül elő. Kizárólag olyan leletegyütteseket mutatunk be, ahol a megtalálás során összetapadt – tehát egykor bizonyosan együtt őrzött – érméket is megfigyeltünk. A második csoport a három korábbról ismert, múzeumba került éremlelet utólagos terepi azonosítása során begyűjtött érméket jelenti. Végül egyetlen, újonnan azonosított török kori éremleletet is bemutatunk. A *depóleleteket* két késő bronzkori leletegyüttes válogatott anyaga képviseli. A *vaseszköz-leletes* tárló (3.) az utóbbi néhány évben a Duna mentén talált öt, a török korra keltezhető leletegyüttes anyagából válogat. A római kort két, egy csomóban talált csoroszlya képviseli. A *viseleti elemeket* (4.) bemutató vitrin tartalmazza a legtöbb leletet, amelyeket időrendben, azon belül típusonként állítottuk ki: római kori fibulák, avar kori övtartozékok, honfoglalás kori övveretek mel-

rin jutott a múzeumbarát fémkeresőzés válogatott leletanyagának bemutatására. Utóbbi tematikájának meghatározásánál két út állt előttünk: vagy lelőhelyek leletanyagát, összetartozó leletegyütteseket mutatunk be, vagy több témakör köré csoportosítjuk a leleteket. Praktikus okok miatt az utóbbi mellett döntöttünk, így a 13 témakör kijelölése a leletanyag válogatása során alakult ki. A tárgylistákon a leletek tömör meghatározása mellett korszakot adtunk meg, a lelőhelyek neveiből pedig azok védelme érdekében egyelőre csak a településnevet írtuk ki, és a megtalálók monogramját zárójelben tüntettük fel (teljes nevük a bevezető szöveg végén olvasható).

Röviden utalni kell a Tolna megyei múzeumbarát fémkeresőzés néhány jellegzetességére. A római és középkori lelőhelyekben gazdag területet az elmúlt

3. kép. A kiállítótér a hátsó fal felől nézve, két oldalt vitrinek, középen a fémhulladékokat bemutató rész, mögötte a nyitó fal

lett főként közép- és török kori csatokat, kapcsokat láthatunk. Az *ékszerek* (5.) kétharmadát a hasonló korú fejes- és pecsétgyűrűk teszik ki. A *háztartási eszközök, szerszámok* (6.) között személyes tárgyaktól kezdve (tükör, szőrcsipesz, gyűszű) a házak tartozékain (lakatok, pántok) át a szerszámokig (kések, szőlőmetsző kések, balta) sokféle tárgyat találunk. Kiemelendők az ólomból készült, többnyire hengeresen összetekert hálónéhezékek, amelyek egy eddig ismeretlen lelőhelytípust, az Árpád-kori halásztanyákat jelzik a Duna mentén. A *vallási, egyházi tárgyak* (7.) között néhány római kori tárgy (votív, fallosz alakú csüngő, Vénusz-szobor) mellett közép- és kora újkori leletek kaptak helyet: korpuszok, könyvtartozékok, kegyérmek és keresztek.

Országosan is ritka tárgy egy háromosztatú bronz szenteltolaj-tartó tégely, egy ólomból készült zarándok-ampulla, valamint három zarándokjelvény. A *Gazdaság* című vitrinben (8.) középkori mérlegtartozékok és mérlegsúlyok mellett az összes ismert Tolna megyei ólom textilplombát és számolózsont bemutatjuk, előbbieket meghatározását Mordovin Maxim végezte el. A *presztízs- és reprezentációs tárgyak* közé (9.) a személyekhez köthető, monogrammal, felirattal vagy címerrel ellátott tárgyakat, valamint a kiemelkedő értéket képviselő, nemesfém-ből készült leleteket soroltuk. A laikusok számára talán ez az egyik legérdekesebb egység: itt látható például egy a Vatyakultúrához tartozó bronz díszcsákány, két római kori szobrocska (Herkules, Hermész), sírból származó avar kori ezüstdísz és aranyozott övgarnitúra, három középkori pecsétnyomó, két arab betűs török pecsétnyomó, ezüst pecsétgyűrűk, valamint egy, az 1686-os keresztény visszafoglaló sereg táborhelyéről származó címeres csapatjelvény. A *fegyvereket,*

5. kép. A kiállítóter a hátsó fal felől nézve, középen elől a Titokzatos tárgyak című vitrin, mögötte a fémhulladékok bemutató rész, leghátul a nyitó fal

lőszerszámokat bemutató vitrinben (10.) ismét a közép- és török kori tárgyak vannak túlsúlyban. Említésre méltó egy-egy, a tatárjáráshoz köthető vas-, illetve bronzbuzogány, egy kiegyenesített késő középkori sarló, valamint az említett 1686-os táborok helyéről származó nyugati típusú csatok. A *Műhelyek, nyersanyagok* című tárlóból (11.) a megyénkből újabban több helyen előkerült török kori pénzhamisító műhelyek anyaga érdemel kiemelt figyelmet. A következő vitrin (12.) a *Hódoltság kori rác települések* címet viseli. Ez az utolsó műszeres leletfelderítésből származó leleteket bemutató egység, és egyben az egyetlen, amelynek anyaga nem téma, hanem lelőhelytípus szerint rendeződik. Ebben az utóbbi egy-két évben szisztematikusan lokalizált, középkori előzmények nélküli, a tizenöt éves háború után létesült és a kuruc korig élő, balkáni eredetű népesség által lakott telepnek fém leletanyagát láthatjuk.

A falak mentén elhelyezett utolsó három vitrin a civil kezdeményezésre vagy segítséggel megva-

4. kép. Vitrinek a falak mentén, jobbra a Titokzatos tárgyak című vitrin

6. kép. A Presztízstárgyak, reprezentáció című vitrin

lósított tervezett feltárások eredményeit mutatja be. Időrendben az első (13.) a Szabó Géza által Regöly belterületén Örökség-serleggel kitüntetett régésztáborok keretében feltárt, szerteágazó kapcsolatrendszerrel rendelkező, unikális kora vaskori halomsír leletanyagát tekinti át. A második ilyen egység (14.) a Vizi Márta és Miklós Zsuzsa által már negyedszázada szisztematikusan kutató elpusztult sárközi mezőváros, Ete leletanyagából válogat, amelynek mind terepi kutatásában, mind feldolgozásában részt vettek önkéntesek is. A harmadik vitrin (15.) tartalmazza az egyetlen civil indíttatásra végzett feltárásunk, a Kisszékelyben 2019–2020-ban a Kisszékelyi Kulturális Egyesület kezdeményezésére és segítségével romkert kialakítása céljából feltárt középkori templom leletanyagát. Különlegessége, hogy nagyszámú barokk kegyérmét is tartalmaz, mivel a 13. században épített templomot a 19. század elejéig használták.

Tárlatunk érdekessége egy olyan vitrin, amelyben a fémdetektoros leletgyűjtések során nagy számban előkerült *nem régészeti korú*, de múzeumi megőrzésre érdemes tárgyakból mutatunk be ízelítőt (16.). Ilyenek a különféle feliratos, címeres, évszamos tárgyak (pl. érmék, jelvények, plombák), valamint a határban az újkorban megforduló emberek által elvesztett ruhatartozékok és használati tárgyak: gombok, pipakupakok, bicskák. Ezek újkorral foglalkozó kollégáink és a helytörténészek figyelmére is számot tarthatnak. Fontosnak tartottuk, hogy ne csupán tisztított, restaurált régészeti leleteket állítsunk ki, de mutassuk be a fémkeresőzés „melléktermékeit”, az újkori és modern tárgyakat, illetve a fémtartalmú szemetet is, aminek tudatosítása a környezeti nevelés szempontjából is fontos. A terem közepére „kiöntött” fémhulladéokra látogatóink gyakran rácsodálkoznak, és egy kulturális antropológus akár az elmúlt évtizedek tárgykultúrájának változásait is kiolvashatja belőle.

Említésre méltó végül játékos kezdeményezésünk. Egy, a terem közepén elhelyezett álló vitrinben (17.) *Titokzatos tárgyak* cím alatt öt olyan tárgyat mutatunk be, amelyek funkcióját nem sikerült megfejtenünk. Az érdeklődőktől azt kérjük, hogy a kihelyezett űrlapokon adják meg, szerintük mire szolgálhattak a tárgyak. Ugyanennek a vitrinnek az alsó polcain néhány köeszközt és díszített kerámiatöredékeket állítottunk ki, amelyeket múzeumbarátaink fémkeresőzés közben találtak, ezzel is hangsúlyozva, hogy ez a tevékenység nem korlátozódik pusztán a fémtárgyak összegyűjtésére.

A falakon bemutatott tartalmak közül ki kell emelni azt a tablót, amely szintén egy, a közösségi régészet keretében ritkábban gyakorolt tevékenységet mutat be. Egyik múzeumbarátunk rendszeresen böngészi a folyamatosan frissülő úrfotókat, és gyakran fedez is fel rajtuk új lelőhelyeket, másik segítőnk pedig saját drónjával végez lelőhelyfelderítéseket.

Reméljük, tárlatunk mind a lakóhelyük történelme iránt érdeklődők, mind a szakma képviselői számára új információkat nyit meg, egyben pedig a közösségi régészeti programunk résztvevői számára is visszajelzés közös munkánk legszebb, illetve tudományos szempontból legfontosabb eredményeiről.

AJÁNLOTT IRODALOM

Rácz, T. Á. (szerk.) (2021). *Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében*. Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum.